

Fhv. gårdejer Klaus Moltesen, som har været meddeler til Jysk Ordbog siden 1969, har sendt os denne beskrivelse af det daglige liv på en gård i 1920'erne i Hørning ved Randers. Han fortæller om, hvordan livet foregik på den gård, hvor han selv blev født i 1916, og som han senere overtog og drev i 45 år.

Vi takker meget for denne beskrivelse, som Klaus Moltesen selv har indtalt på bånd. Hvis læserne har lyst til at høre oplæsningen, så klik ind på instituttets hjemmeside:

www.hum.au.dk/jysk/publikationer/ordsag1.htm#21

Her er der et link til denne dialektprøve.

de 'dawlə 'lyw' i æn 'go'r

(af Klaus Moltesen, lydiskrevet ved Ove Rasmussen)

- 1 'de a 'no ska fā'tø'l 'ām', æ de 'dawlə 'lyw' i æn 'go'r fra
'netən₁hunə ā 'tyw' ā 'fram' 'ā' – næ a ska fā'tø'l ām 'de, æ'æt de
- 3 'næ'mæst ā 'bru' 'dæn' 'go'r, a æ 'fø't 'po' ā 'si'n hā 'dröwən i
'fæm'ā₁fö'rə 'o'r – de war 'dæn' 'go'r i 'höneŋ, də 'leq'e 'li
- 5 'öw'ær fā 'kjærkən
'a æ dæn 'øŋst o 'fi'r 'søskən – de ku 'bā'də væ 'hu'n ā 'sā'n – vi
- 7 blöw 'ti'lə sat 'te ā 'ar'bij' ā ha 'smā' 'plektər – 'de 'ha' 'āl',
'bā'də 'stuə ā 'smo'
- 9 de wa nāk 'mest 'mo'r, də be'stæmt – 'fa'r wa 'miər 'slið₁senət –
'mo'r 'ha' 'gjæn' 'tow' 'piqər, de wa fā'de hun sku 'hjælp min
- 11 'fa'rs 'fa'r mæ 'āl'ten' – də wa 'möj' 'ar'bij'ə mæ 'āl' de 'dawlə
mæ 'wask ā 'brænsəl – dæn 'jæn' 'pi'q sku 'hjælp 'te mæ' ā 'mål'k,
- 13 ā hwes də wa 'traw'lt i 'markən hælə 'syq₁dām', ku æt 'ski', di sku
'u' 'āl' 'trej' – də wa jo 'āsə 'hawən, 'höns ā anət 'smā₁kraw'l də
- 15 sku 'pasəs

Gården i Hørning, luftfoto fra omkring 1950.

Det daglige liv i en gård

af Klaus Moltesen

Det, jeg nu skal fortælle om, er det daglige liv i en gård fra 1920 og fremad. Når jeg skal fortælle om det, er det nemmest at bruge den gård, jeg er født på og siden har drevet i 45 år. Det var den gård i Hørning, der ligger lige over for kirken.

Jeg er den yngste af fire søskende. Det kunne både være godt og skidt (egtl. 'hvordan og 'sådan'). Vi blev tidligt sat til at arbejde og have små pligter. Det havde alle, både store og små.

Det var nok mest mor, der bestemte. Far var mere slidsindet (dvs. blev ikke så let vred). Mor havde gerne 2 piger; det var fordi, hun skulle hjælpe min fars far med alting. Der var meget arbejde med alt det daglige med vask og brændsel. Den ene pige skulle hjælpe til med at malke, og hvis der var travlt i marken eller sygdom, kunne det ske, de skulle ud alle 3. Der var jo også haven, høns og andet småkravl, der skulle passes.

- dæ wa 'gjæn· 'tow· 'kå·l å 'tit en kāmfa'mi'aræt 'dræn· 'ām
 17 'sām'arn å så en 'röjtär – de vel 'sæj· han vil no 'hælst kaläs
 'fuär, mæjstär, de wa 'lisām let 'pæ·när å wa wäl 'nåk 'kāmən, da
 19 vi fek kon'trål'fär'e'neŋ – 'röjtärn sku 'hælst sto 'åp 'fö·r 'fæm·
 'ām 'muənen, så han ku fo 'di 'ky'är, dæ ha mest 'mjælk, 'målkat
 21 'enən klākən 'sæqs, da di 'hælst sku 'målka's 'trej· 'gaŋ·
 ve 'hal·sæqs,ti'ən 'kam· 'fa·r, å 'så wa æt it så 'gāt, hwes 'röjtärn
 23 'it wa kāmən 'åp – så sku dæ 'kaläs på et 'änt pa 'hjælpärä, så vi
 ku fo 'målkat, 'enən 'mjælk, kuskən 'kam· – 'så:n ən 'muən wa dæ
 25 'gaŋ· 'i'ən – 'föst fek 'röjtärn skjæl 'u', å vi 'anə wa 'nåk let 'su·r
 'öw'ä å blyw jawæt 'ti·lä 'åp, få'de 'han lå å 'snårkat – mæn 'röj-
 27 tärn 'skywtät, å di 'flest 'å dæm wa 'døqti – 'kå·lən sku i
 'hæjst, stål'ən; dæ wa 'möj· 'ar·bajä 'mæ· å få 'mo·qät å 'streqlät
 29 – 'hæjstän sku si 'är'nli 'u', de wa lisām 'anseqtät 'u·a,te – dæ wa
 'gjæn· 'fæm· 'arbajs, hæjst å 'så 'pla·q å 'fölar, 'kyär, hæjstän wa
 31 'gjæn· 'u·n få 'nomär – dæn 'fö·st a ka 'håws, 'de wa en betä
 'swät, bru'n 'nårskär; 'dew'a så 'möj· æn betä 'bå·dä 'døqti å 'ske-
 33 kalä 'hæjst – 'nä·r dæn kam få 'jompän, ku vi 'bå·dä kām te
 fa'mil'ibe, sð·q å en 'tu·r te 'rajs – da 'musə blöw få 'gamäl å
 35 'jompän 'mæ, 'fek vi en 'jomp po 'gomi, hju·l å en 'nöj·
 'kyär, hæjst – 'dew'a en 'skemlät 'älän, bår'ä, å 'så wa vi 'pæ·nt
 37 'kyärən – 'så:n en 'jomp wa et gāt 'kyär, töw', dæ wa 'enən dæ
 falt 'u', å næ dæ kam en 'gu· 'fo, puəs 'i:, wa dæ 'hæl'är 'enən dæ
 39 'frø's
 'nä·ä 'kå·lən wa 'færði mæ 'muən, arabajät, så gik di 'en· te 'dåwær
 41 – 'piqärn wa kāmən 'åp let 'fö·r å ha tänt 'åp po kom'fy'rät, så di
 ku fo kåqt 'mjælk te 'mjælkä, brø· å 'wan· te 'kafä – de vel 'sæj·,
 43 dæ wa 'bå·dä 'riks å si'kär'i 'i: – 'mjælkä, brø·ä de wa 'nøj·, sko·r
 'brø, tærneŋär mæ 'ko·qän 'mjælk 'po· – 'de wa 'gu· 'fö· – de wa
 45 'it 'ål· dæ ku 'to·l æt, å 'så fek 'di 'hawä, grø· – 'dæ·r, ætə wa dæ
 'kafä mæ 'råw, brø· å en 'ka·q, mælma mæ maga'ri·nä å 'wost
 47 'röjtärn 'kam· 'let 'ætär - i'sæ·r hwes han wa 'let enträ'si'ärt i
 'pi·qän – 'si·n kam 'fa·r 'en', å 'så fek 'mjælkən et betä 'ko·q, 'så
 49 war æt 'bæjst – 'så wa æt 'åsa 'ti: få vi 'bö'n å kām 'åp å fo 'spi·st
 'enən 'skuäl,ti· –
 51 vi gik i 'skuäl hwæ'anən 'daw· å 'ha· noən 'pleqtär 'enən
 'skuäl,ti· – vi 'drænär sku 'skywtäs - dæn 'jæn· sku bær 'brænsäl
 53 'en', å dæn 'å·n sku 'mo·q ve 'hönsən – de ku 'gāt gä 'stærk, hwes

Der var gerne 2 karle og tit en konfirmeret dreng om sommeren og så en røgter. Det vil sige, han ville nu helst kaldes fodermester, det var ligesom lidt pænere og var vel nok kommet (i brug), da vi fik kontrolforeningen. Røgteren skulle helst stå op før 5 om morgenen, så han kunne få de køer, der havde mest mælk, malket inden klokken 6, da de helst skulle malkes 3 gange.

Ved halv 6-tiden kom far, og så var det ikke så godt, hvis røgteren ikke var kommet op. Så skulle der kaldes på et andet par (dvs. et par andre) hjælpere, så vi kunne få malket, inden mælkekusken kom. Sådan en morgen var der gang i den. Først fik røgteren skæld ud, og vi andre var nok lidt sure over at blive jaget tidligt op, fordi han lå og snorkede. Men røgterne skiftede, og de fleste af dem var dygtige. Karlene skulle i hestestalden; der var meget arbejde med at få muget og striglet. Hestene skulle se ordentlige ud, det var ligesom ansigtet udadtil. Der var gerne 5 arbejdsheste og så plage og føl. Kørehesten var gerne uden for nummer (vist egtl. numre). Den første, jeg kan huske, det var en lille sortbrun norsker (= nordbagge); det var så meget en (dvs. en særdeles) lille både dygtig og skikkelig hest. Når den kom for jumben, kunne vi både komme på familiebesøg og en tur til Randers. Da Musse (hestens navn) blev for gammel og jumben med (= også), fik vi en jumbe på gummihjul og en ny kørehest. Det var en skimlet oldenburger, og så var vi pænt kørende. Sådan en jumbe var et godt køretøj, der var ingen, der faldt ud, og når der kom en god fodpose i, var der heller ingen, der frøs.

Når karlene var færdige med morgenarbejdet, så gik de ind til davre (= morgenmad). Pigerne var kommet op lidt før og havde tændt op på (dvs. i) komfuret, så de kunne få kogt mælk til mælkebrød og vand til kaffe; det vil sige, der var både Richs og cikorie i. Mælkebrød det var nyskårne brødterninger med kogt mælk på. Det var (en) god føde. Det var ikke alle, der kunne tåle det, og så fik de havregrød. Derefter var der kaffe med rugbrød og en kagemellemmad (= sigtebrødsmellemmad) med margarine og ost.

Røgteren kom lidt efter, især hvis han var lidt interesseret i pigen. Siden kom far ind, og så fik mælken et lille (op)kog, så var det bedst. Så var det også tid for os børn at komme op og få spist før skoletid. Vi gik i skole hveranden dag og havde nogle pligter før skoletid. Vi drenge skulle skiftes – den ene skulle bære brændsel ind, og den anden skulle muge ved hønsene. Det kunne godt gå stærkt, hvis vi havde ligget for længe (dvs. var kommet for sent op).

- vi ha 'lā' fār 'læŋ.
 55 'daw'an 'gek mæ 'arbaɟ' ætə 'o:rs₁ti'an; də wa 'āl₁ti'r 'nāk ā ta
 'fat 'po' – ām 'sām'arən blōw də 'spi'st 'nuə 'fö:r, ā 'sā war də
 57 'fårmejas₁mælma – 'me'ə wa 'āl₁ti'r klākən 'tāl' 'bā'də 'sām'ar ā
 'ventər – hwes 'kā'lən 'di sku i 'markən, wa də 'kafə klākən 'jæt
 59 – wa di 'hjæm' ve 'go'rən, ku di 'fo' at klāken 'trej'; 'nowən
 'stæjər wa at klāken 'jæt 'o'rət 'ront – klāken 'trej' be'gønt 'röj-
 61 tərən, så 'han ku fo 'fuərət ā væ 'kla:r 'te' ā 'mālk klākən 'fæm' –
 'vi 'bön' wa kāmən fra 'skuəl ā sku hjælp 'te mæ fā'skjæl'i – hwes
 63 də 'it wa fār 'manə 'læjsər, ku vi ræn 'u' ā 'liəq – 'næ'ə vi wa
 be'gønt i 'skuələn, sku vi 'lær ā 'mālk, så vi ku hjælp 'te ām
 65 'awtənən – 'kā'lən hālt 'awtən ætə 'o:rs₁ti'an ā sku 'sā ha 'ārnat i
 'stāl'an 'enən 'awtəns₁ma, sām wa al'men'əli ve 'hal'₁syw'₁ti'an –
 67 de wa 'gjæn' ən 'gu' på'sjon 'stu'at ka'tāflər mæ 'kāl' 'flæsk
 hælər ən freka'dæl' 'te ā så 'brø' ā 'på₁leq' – 'mo'r ku 'en'i₁mæl'
 69 'lær di 'on', 'hu'an di sku 'smö'r en 'mæl₁ma – nown blōw 'let
 'sur, 'anə ær'kjæn', at de 'smaqt bæjər, 'næ'ə de wa 'gjo:r 'år'nli
 71 ām 'awtənən 'sa' vi 'āl'sam'əl i 'stāwən – 'fa:r 'sa' 'let 'u' te 'si'n,
 'sā kun han 'bæjər 'si' a'vi'sən – vi 'anə 'sa' ve 'bu'ərət, 'mo'r ā
 73 'piqərn mæ no 'strekə₁tōw', 'kā'l ā 'dræŋər 'mæ' no 'lø'sneŋ –
 'en'i₁mæl' blōw də 'spel'at fā'skjæl'i 'spel – de wa 'ā 'tit, də
 75 blōw 'soŋən en 'saŋ' hælə 'fliə – 'vi 'bön' blōw jawət i 'sæŋ' ætər
 'al'ər – al'men'əli 'sæŋə₁ti' wa ve 'hal'₁ti'₁ti'an, 'sā ku 'kā'lən ha
 77 fuərət 'o', ā 'fa:r 'gek en 'ron' i 'u₁hu'sən ā löjtət 'o' – 'de wa et
 'uð₁trøk fra 'dæn' 'ti', de 'får₁gik mæ 'löjt i 'ho'nən – 'mo'r lå
 79 te'ræt mæ 'brænsəl ve kom'fy'rət, så de wa 'kla:r te ām 'muənən
 – 'kakə₁lāw'nən sku 'ārnas, 'hælst mæ 'gāt 'brænsəl, så dæn ku
 81 hāl 'il' te ām 'muənən
 də wa 'möj' fā di 'on' ā 'ræn' 'te ām 'awtənən: gymnə'stik ā
 83 'awtən₁skuəl ā 'onđāms₁mø'ər – 'ætər 'ju'l da blōw də 'lø'st te
 dilə'tant – 'dæm, də wa 'mæ te 'de, ku 'gāt 'væ' 'nuə 'klat₁ywət
 85 ām 'muənən, da de 'tit blōw 'silə – di 'on', də 'ha' djæ 'hjæm'
 'hæ' ām'kren', 'sykəlt 'sām₁ti'r 'hjæm', ā də ku 'āsə væ 'jæn', də
 87 sku be'sø'q ən 'pi'q – 'fö:r 'sā'n ən 'tu'r wa də nown
 'fårbə₁re'ðəlsər – ām 'ventərən så sku 'sykələn görəs 'kla:r, ā də
 89 sku 'lyw's 'po' – 'væj'ən wa 'ren', ā də wa 'enən 'lyw's 'nowən
 'stæjər – 'sykəl₁löjtən wa ən 'karbi₁löjt, 'dæn' 'ga' et 'gāt 'lyw's,
 91 mæn dæn sku 'pasəs ā 'rænsəs

Dagen gik med arbejde efter årstiden; der var altid nok at tage fat på. Om sommeren blev der spist noget før, og så var der formiddagsmellemmad. Middag var altid klokken 12 både sommer og vinter. Hvis karlene skulle i marken, var der kaffe klokken 1, var de hjemme ved gården, kunne de få det klokken 3; nogle steder var det klokken 1 året rundt. Klokken 3 begyndte røgteren, så han kunne få fodret og være klar til at malke klokken 5. Vi børn var kommet fra skole og skulle hjælpe til med forskelligt. Hvis der ikke var for mange lektier, kunne vi rende ud og lege. Når vi var begyndt i skolen (dvs. at gå i skole), skulle vi lære at malke, så vi kunne hjælpe til om aftenen. Karlene holdt (fyr)aften efter årstiden og skulle så have ordnet i stalden før aftensmad, som var almindelig ved halvsyvtiden. Det var gerne en god portion stuvede kartofler med kold flæsk eller en frikadelle til og så brød og pålæg. Mor kunne ind imellem lære de unge, hvordan de skulle smøre en mellemmad. Nogle blev lidt sure, andre erkendte, at det smagte bedre, når det var gjort ordentligt.

Om aftenen sad vi allesammen i stuen. Far sad lidt ude til siden, så kunne han bedre se (at læse) avisen. Vi andre sad ved bordet, mor og pigerne med noget strikkesøj, karle og drenge med noget læsning. Ind imellem blev der spillet forskellige spil, det var også tit, der blev sunget en sang eller flere. Vi børn blev jaget i seng efter alder, almindelig sengetid var ved halvtitiden, så kunne karlene have fodret af, og far gik en runde i udhusene og lygtede af – det var et udtryk fra den tid, det foregik med lygte i hånden. Mor lagde til rette med brændsel ved komfuret, så det var klar til om morgenen. Kakkellovnen skulle ordnes, helst med godt brændsel, så den kunne holde ild til om morgenen.

Der var meget for de unge at løbe til om aftenen: gymnastik og aftenskole og ungdomsmøder. Efter jul blev der læst til dilettant. Dem, der var med til det, kunne godt være noget klatøjede om morgenen, da det tit blev sent. De unge, der havde deres hjem her omkring, cyklede sommetider hjem, og der kunne også være en, der skulle besøge en pige. Før sådan en tur var der nogle forberedelser; om vinteren så skulle cyklen gøres klar, og der skulle lys på. Vejen var dårlig, og der var ingen lys nogen steder. Cykellygten var en karbidlygte, den gav et godt lys, men den skulle passes og renses.

- å 'så wa at 'gal' am 'ventərən, få də wa 'wan' 'i:, å de ku 'læt
 93 'fry's – de wa 'hæl'ər 'it 'gāt, hwes 'sykələn poŋ'ti'ərət; 'så måt di
 'æntən 'go' 'hjæm' hælə kām 'hæn' en 'stæj, 'huə də wa 'lyw's,
 95 'lap₁sa'qər å 'sykəlpomp – də wa i 'ål' 'lans₁böj'ərən 'nowən
 'stæjər, 'huə di 'oŋ' hålt 'te – 'hæ' i 'böj'ən wa at 'mest 'hæn' i
 97 sæn'tra'lən – æjnər 'vilasən, sām 'bowət 'dæ'r, wa 'sykəl₁smej å
 sål 'slek å siga'rætər - ja han wa 'åsə 'træsko₁man' å sål 'ål'
 99 slawəls 'gomi₁fo₁töw' – da də 'så kām 'i:s₁pen', ku di åsə 'fo's, så
 'dæ'r wa 'ål' 'ti'r 'nowən å 'snak 'mæ
 101 de wa 'møj' al'men'əli, at 'nå'r 'kå'lən di sku fuər 'o:, så sku di 'li'
 et 'slaw 'ām' te 'nå' bow'ən hælə et 'ánt 'stæj får å 'si:, åm djæ
 103 'hæjst så 'år'nli 'u'; 'så blöw də 'åsə få₁tal hi'står'iar å 'pra'lət en
 'hi'al 'di'al
 105 'sjæl' am vi snakət dia'læqt, wa at 'it 'manə, də så 'a – də wa
 'møj' 'på₁verkneŋ 'u' 'fra'; i'sæ'r 'dæm, də ha won på 'höw₁skuəl,
 107 'di 'fek et 'ánt 'språq – 'bæstə₁fa'r, de vel sæj 'fa'r₁fa'r, ha won på
 'björ'nbaks 'höj₁skuəl i 'vi' 'böj'; 'dæ'r sku di 'læ'r å snak
 109 'riqs₁språq å i de 'hial 'tawn leq de 'bonskə 'ba'q sæ, så 'de kam
 də jo 'læt et 'sjåw' 'språq 'u' 'o: – å i 'skuələn blöw 'bön'ən nåk
 111 'å 'rætət, di sku jo 'lø's, 'lisām də 'stu i 'bøq'ərən
 po 'dæn' 'mo' 'gek də 'tyw' 'o:r te 'kriq'ən brø 'u', å 'da blöw də
 113 'møj' lawət 'ām' får' å fo de 'hialə 'te' å slå 'te – ætə 'kriq'ən
 be'gønt en 'hi'al 'nøj' 'ti: mæ 'nøj' 'skekər, ja 'hialə 'lansby₁lyw'ət
 blöw 'anə₁lej'əs

Tærskning fra stak 1928.

Fotografierne er venligst udlånt af Klaus Moltesen.

Og så var det galt om vinteren, for der var vand i, og det kunne let fryse. Det var heller ikke godt, hvis cyklen punkterede; så måtte de enten gå hjem eller komme hen et sted, hvor der var lys, lappesager og cykelpumpe. Der var i alle landsbyerne nogle steder, hvor de unge holdt til. Her i byen var det mest henne i centralen. Ejnar Villadsen, som boede der, var cykelsmed og solgte slik og cigaretter – ja, han var også træskomand og solgte al slags gummifodtøj. Da der så kom ispinde, kunne de også fås, så der var altid nogle at snakke med.

Det var meget almindeligt, at når karlene de skulle fodre af, så skulle de lige et slag om til naboen eller et andet sted for at se, om deres heste så ordentlige ud; så blev der også fortalt historier og pralet en hel del. Selv om vi snakkede dialekt, var det ikke mange, der sagde a (= jeg). Der var meget påvirkning udefra; især dem, der havde været på højskole, de fik et andet sprog. Bedstefar, det vil sige farfar, havde været på Bjørnbaks højskole i Viby; der skulle de lære at snakke rigssprog og i det hele taget lægge det bondske bag sig, så det kom der jo et sjovt sprog ud af. Og i skolen blev børnene nok også rettet, de skulle jo læse, ligesom der stod i bøgerne.

På den måde gik der 20 år til krigen brød ud, og da blev der lavet meget om for at få det hele til at slå til. Efter krigen begyndte en helt ny tid med nye skikke, ja, hele landsbylivet blev anderledes.

Klaus Moltesen (i trækvognen) og hans tre søskende med den lille norsker.

Midtøstjysk – et kort signalement af Klaus Moltesens dialekt (ved Viggo Sørensen)

Der vil i det følgende blive givet eksempler fra den lydskrevne tekst s. 20 ff., hver gang efterfulgt af parentes med oversættelse og linjenummer. For den læser, som gerne vil se, hvor langt de nævnte dialekttræk rækker omkring, henviser jeg hvor muligt til de dialektkort 1-20, vi og Institut for Dansk Dialektforskning (Kbh. Univ.) har lagt ud på netadressen www.statsbiblioteket.dk/dlh/dialekt/kort01.html (hhv. kort02.html etc.) – og man skal lige huske at scrolle ned, når man vil se signaturforklaringen, som er anbragt under kortene!

Jeg vil hen ad vejen påpege **træk i udtale og bøjning**, der indkredser teksten mere og mere i retning af Klaus Moltesens fødested Hørning, sydøst for Randers.

Vi kan hurtigt fastslå dialektens fællesjyske træk: bortfald af tryksvagt *e* til slut i ordet (såkaldt **apokope**), jf. kort05: *få'tø'l* (= fortælle; 1), *tyw'* (= tyve; 2), *hjælp* (= hjælpe; 10), *ønst* (= yngste; 6); som det ses af eksempel nr. to kan apokopen medføre, at stemt konsonant bliver lang. I bestemte sammenhænge finder man alligevel tryksvagt *e* i slutningen af jyske ord: fx *kafə* (= kaffe; 58), *hiələ* (= hele; 113); derimod er *bonskə* (= bondske; 109) et fra rigssproget overført ord, som ikke tilhører den gamle dialekt.

Næsten fællesjysk er det også, at man i modsætning til rigssproget **mangler stød på enstavelseord med stemt + ustemt konsonant** efter vokalen, jf. kort03: *be'gønt* (= begyndte; 60; men selvfølgelig stød i participium: *be'gøn't* = begyndt; 64), *hælst* (= helst; 21).

Og så endelig det såkaldte **enklisestød**: når et trykstærkt ord, der ender på kort vokal, efterfølges af et tryksvagt ord, der starter med vokal eller stemt konsonant, så smelter de to ord sammen, og der opstår stød, hvor ordene mødes: hvis ord nummer 2 begynder med vokal, falder stødet på det forrige ords korte vokal: *mæ å > mæ' å* (= med at; 12), *fo ət > fo' ət* (= få det; 59); hvis ord nummer 2 begynder med stemt konsonant, falder stødet på denne: *de wa > dew'a* (= det var; 32).

Det jyske a (= jeg; 105) er allerede i første halvdel af 1900-tallet fortrængt her i Østjylland ved rigssprogpåvirkning. Jf. kort20.

Andre træk ved udtalen har dialekten tilfælles med alle de øvrige nørrejyske dialekter (mens sønderjysk stort set følger rigssproget): lukket langvokal **i(e), y(e), u(e), o, å svarende til rigssprogets e, ø, o, å, a**, jf. kort07 og kort08: *hi'al di'al* (= hel del; 104), *ky'ær* (= køer; 20), *sku'al* (= skole; 50), *o'r* (= år; 4), *nå·bow'an* (= naboen; 102). Der er i lydskriften en del vekslen mellem *iə, yə, uə* og (ikke-diftongeret) *i', y', u'*, men den sidste notation kan skyldes, at det er vanskeligt for aflæseren, der ikke er godt bekendt med dialekten at høre fine nuanceforskelle på dette *i', y', u'* og dialektens almindelige *i', y', u'*, svarende til samme lyd på rigssproget, fx *ti'an* (= tiden; 55). Nogle gange i optagelsen bruger Moltesen *ā, a'* for ventet *o', å*: *smā'* (= små; 7), *kla'r* (= klar; 61); her må være tale om rigsmålpåvirkning. *a*-et i udtalerne *ka'q-* (= kage-; 46) og *ba'q* (= bag; 109) er derimod ægte dialektal, en undtagelse (foran *q*) til den føromtalte regel.

På samme måde finder vi **udtalt h i forbindelserne hv-, hj-**, jf. kort11: *hwes* (= hvis; 13), *hjæm'* (= hjemme; 59). Og i starten af ord ses den fordeling, at **v- bruges foran fortunevokal, w- foran bagtungevokal**, jf. atter kort11: *wan'* (= vand; 92), *væj'an* (= vejen; 89).

Svarende til rigssprogets iv, ev har man yw, öw (idet Vejle-Haderslev-egnen dog foretrækker *iw, ew*): *lyw'* (= liv; 1), *blöw* (tryksvagt; = blev; 7). Rigssprogets øj går med her, idet dialekten har *yw, öw*: *'klat_iywät* (= klarøjet; 84), *-töw'* (= -tøj; 73).

Endelig svinder et olddansk (og rigssprogets) *-ð* helt og aldeles efter lang vokal: *fø'* (= føde; 44), men viser sig som *j* efter kort vokal: *stæj* (= sted; 94). I sønderjysk sætter *j*-et sig generelt igennem.

Og nu dialekttræk, der skiller øst- fra vestjysk. Moltesens dialekt har **efterhængt artikel**: *a'vi'sæn* (= avisen), men *bu'ærät* (= bordet; begge 72), hvorimod vestjysk har den foranstillet: *æ a'vi's* etc. Og som sammenstillingen viser, skelnes der mellem **fælleskøn og intetkøn**, et klart østjysk træk, idet alle tællelige genstande (som avis, bord) er fælleskøn i Vestjylland og kaldes *en bord* etc. Og bemærk, at i disse henseender går Sydøstjylland, syd for Horsens fjord, med vestjysk; jf. kort02. Om en mulig årsag hertil, se Ord & Sag 2, s. 40 ff.

Skal vi indkredse Klaus Moltesens dialekt nærmere – inden for Østjylland nord for Horsens fjord – har man et godt udskilningstræk i **udtalen med -t af tryksvagt -et**; i hele den nordlige del af Østjylland (samt Djursland) udtales dette -ə eller -əd (el. lign.), men i det centrale Østjylland (mellem Randers og Horsens, og forøvrigt videre sydpå ud af det østjyske område) er udtalen -ət. Jf. kort18. Og det er ligegyldigt, hvorfra denne tryksvage stavelse stammer: om det er bestemthedsendelsen ved substantiver: *bu'ərət* (= bordet; 72), eller præteritum/participium-endelse af verber: *snårkət* (= snorkede; 26), *fuərət* (= fodret; 77), eller et tryksvagt “det” (*ət*; 60), eller neutrum-endelse i et pronomen: *anət* (= andet; 14). Denne tekst viser det ikke, men selv et -et/-ed af helt anden oprindelse udtales -ət i dette område: *mo'nət* (= måned).

På den anden side er det helt oplagt, at dialekten ikke hører hjemme helt nede omkring Århus-Skanderborg-egnen, for det typiske -j, udviklet af olddansk -t, mangler helt. Det hedder i teksten ikke *brøj'* og *u'j*, som århusianerne siger, men *brø'* (= brød; 68) og *u'* (= ud; 14). Denne udtale, med **bortfaldet olddansk -t** (svarende til -ð på rigssproget), skal vi netop op i et lille område syd for Randers fjord for at finde – tæt på et lige så lille område, hvor hvor t'et er udviklet til -r: *brø'r* (men efter *u* stadig -j: *u'j*). Jf. kort14. Og så er vi meget præcis endt på Klaus Moltesens fødeegn.

Som hermed vist, kan en af de gamle jyske dialekter relativt hurtigt stedfæstes på grundlag af **udtale- og bøjningsforhold**. Og endda mest på udtalen, for nogle bøjningsforhold er mindre lokalt betingede end udtalerne. Fx er det fællesjysk (og endnu længere tilbage fællesdansk) træk, at **stærke verber danner participium på -en** (og ikke som i nuværende rigssprog på -et): *kāmən* (= kommet; 62), *soṇən* (= sunget; 75). Og det er fælles for hele Syd- og Sønderjylland, at **nogle verber i præteritum og participium bøjes efter gammel -de-bøjning** (stadig kendt fra svensk), men hvor endelsen i moderne jysk ofte er helt bortfaldet: *ær'kjæn* (= erkendte; 70), *sål* (tryksvagt; = solgt; 98). Mange har i tidens løb spurgt, om ordforrådet ikke også er med til at kendetegne en dialekt. Men nej, det er ikke det normale. **Ordene har i reglen en udbredelse på tværs af dialekterne**, sådan som vi finder det

mest praktisk at definere dialekterne. Ord kan skiftes ud, uden at en dialekt af den grund ændres voldsomt. Faktisk er der i Moltesens tekst flere eksempler på indlån af ord fra rigssproget (som led i den almindelige kulturelle påvirkning): *'på₁verkneŋ* (= påvirkning; 106), *'oŋdåms₁mø·ər* (= ungdomsmøder; 83) osv; i ældre tid blev de indlånte ord ofte kraftigere ændret: *'karbi₁löjt* (= karbidlygte; 90). Omvendt er mange af Moltesens ord allerede i hans mund historiske, fordi de genstande eller begreber, de betegner, nu er kulturelt uddøde: *nårskər* (= norsker, hesterace; 32), *'træsko₁man'* (= træskomand; 98). Et ord som *'slið₁senət* (= slidsindet; 9) er ikke indholdsmæssigt forældet, for det er faktisk svært at gengive indholdet vha. et enkelt rigssprogsord; alligevel er ordet nok forældet og blandt yngre erstattet af helt andre udtryksmåder.

På trods af, at ord generelt ikke hører hjemme i en bestemt dialekt, så er der i teksten et par **ord eller ordformer, der er karakteristiske for netop denne dialekt** (og nærmeste områder), og som derfor lige bør nævnes: *it* (= ikke; 63); *håws* (= huske; 31). Mht. *it* jf. kort19. Mere bredt anvendte, men afgjort jyske ord (og naturlige gloser i en jysk-præget rigssprogsvariant), er følgende: *betə* (= lille; 31), *å* (= også; 74), *gal'* (= vred; 92).

Lad mig til slut tilføje, at der fra næsten-nabo-sognet Vissing foreligger en knap 200 år gammel sprogrprøve, som den interesserede læser kan holde op mod Klaus Moltesens nutidige. Sprogrprøven – et par konstruerede, men meget mundrette bondesamtaler – er skrevet af degnen Peder Knapp, og man kan læse både om ham og om den dattidige dialekt i Ove Rasmussens artikel i *Sprog og Kultur* 28, 123 ff.